

УДК 94(477)03:321.72

О. І. Пилипшин

## ЮЛІАН РОМАНЧУК ЯК СПІВЗАСНОВНИК І ЧЛЕН УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (1899–1923 рр.)

*У статті автор аналізує діяльність Ю. Романчука у процесах заснування українських політичних партій; написання їхніх програмних документів, та статутів їхньої діяльності. Висвітлено його роль в об'єднанні національно-демократичних політичних течій Східної Галичини в УНДП. Простежено спроби політика вплинути на реакцію австрійського уряду та провладної польської більшості щодо діяльності українських партій у Східній Галичині, забезпечити українському чиннику більший вплив на державну політику Австро-Угорщини.*

**Ключові слова:** Юліан Романчук, Східна Галичина, Австро-Угорщина, політичні партії, Народна Рада, УНДП (Українська Національно-Демократична Партія), УНТП (Українська Народна Трудова партія).

Наприкінці XIX ст. утвердилася нова структура українського політичного руху в Східній Галичині, що закріпила домінування ліберально-демократичних і ліворадикальних течій, витіснила русофілів. Упродовж 1890-х років було вироблено цікаву форму співжиття двох політичних груп – націонал-демократії й радикалізму [1, с. 51]. Домінуючі позиції в українському русі здобула утворена 26 грудня 1899 р. шляхом союзу народовців і націонал-радикалів центристська Українська народно-демократична партія (УНДП) [1, с. 55].

Актуальність досліджуваної тематики ґрунтується на тому, що наприкінці XIX ст. українські політичні партії не мали однієї чіткої програми дій у захисті конституційних свобод українства. Об'єднання ліберально-демократичних і ліворадикальних течій передбачали реалізацію програмних завдань партій, шляхом поєднання масового народного руху й активної парламентської політики.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у тому, що задекларована нами проблематика недостатньо вивчена науковцями, тому заслуговує на ґрунтовне наукове пізнання й об'єктивний аналіз.

Мета статті – показати еволюцію політичної кар'єри Ю. Романчука, що була невід'ємно пов'язана з національно-демократичною течією українського руху в Східній Галичині, виявити зусилля політика у розбудові партійної мережі й перетворення партій в масовий національно-демократичний рух.

Історіографія досліджуваної проблеми представлена роботами з історії українського національно-політичного руху, культурних і економічних товариств Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст., автори яких у контексті згадували про Ю. Романчука як одного з чільних українських діячів. Але, попри значну кількість праць істориків, присвячених особливостям українського національного руху кінця XIX – початку XX ст., досі залишається не вивченою роль Ю. Романчука в заснуванні українських партійних організацій.

Окремі розвідки, що стосуються Ю. Романчука, присвячено його громадській та парламентській діяльності. Серед сучасних дослідників можна назвати І. Дейчаківського, [2], О. Аркушу [3], В. Булачека [4]. У роботах описано його життя і діяльність, чимало уваги відведено здобуттю ним освіти. Ю. Романчук характеризується як “ентузіаст національного відродження” [4, с. 69]. Дослідники дають біографічну довідку про діяча, коротко охарактеризувавши його громадську, просвітню та наукову діяльність.

Джерельну базу наукової статті складають фонди 309, 372, 382, 664 та газета “Діло” Центрального державного історичного архіву України у м. Львові [5, 6, 8, 13, 19, 21–24], наукові доробки сучасних дослідників [15, 18, 20].

Ю. Романчук (24 лютого 1842 с. Крилос, Івано-Франківська обл. – 22 квітня 1932, м. Львів) – педагог, письменник, журналіст, видавець, лідер галицьких українців, визначний громадський та культурно-освітній діяч.

Напередодні утворення УНДП, 18 грудня 1899 р. керівництво Народної Ради і члени “Львівської українсько-руської громади”, дійшли згоди про те, що для “всієї народної роботи мусимо і зможемо викресати з себе огонь, розбудити дримаючих та злучити всі живі сили” [5, арк. 7].

Ідея створення нової партії належала Ю. Романчукові як голові Народної Ради, яку він очолював упродовж 1890 – 1904 рр. “Ходило і ходить іменно о те, щоби ти роздроблени та розбити руски сили, котри до однакои цѣли ба навѣть подобными дорогами прямують, зобрати разомъ и злучити зъ собою, и то крѣпко та тревало, скоро потреба такои злуки показує ся аж надто ясно, а роздроблене та розбите виходить только на загальну шкоду и на шкоду каждой поодинокои стороны” [6, с. 1]. До її складу ввійшла більшість народовців і частина радикалів. Ініціаторами нової програми, організації і тактики цієї партії були Ю. Романчук, Є. Левицький, В. Охримович, М. Грушевський та І. Франко. Творці УНДП, “вдало використавши теоретичні надбання українських радикалів та багаторічний досвід народовців, створили програму центристської партії” [7, с. 162].

Партія проголосила своїм ідеалом “незалежну Русь-Україну, в якій би всі частини нашої нації з'єдналися в одну новочасну культурну державу”, відзначаючи водночас, що “наш націоналізм повинен бути наскрізь демократичний” [8, с. 1]. У межах Австро-Угорщини партія декларувала намір домагатися поділу в Галичині всіх крайових адміністративних органів влади та крайової шкільної ради на українські (з центром у Львові) і польські (з центром у Кракові); запровадження в Східній Галичині української мови як урядової, демократизації виборчого права, дотримання конституційних свобод, відкриття достатнього числа українських середніх шкіл, заснування у Львові українського університету, загалом – забезпечення

українському чиннику більшого впливу на державну політику, що мало підготувати ґрунт для створення зі Східної Галичини та Північної Буковини єдиного коронного краю [9, с. 1].

Статут партії передбачав зайняти щодо уряду “принципальне” становище, не поступаючись належним обсягом прав, не йти на співпрацю з поляками, “поки вони силуються удержати свою гегемонію над нами”, а всередині українського руху боротися з москвофільством та угодовством [8, с. 1]. Соціальна політика партії ґрунтувалася на чітких позиціях європейського лібералізму у поєднанні з елементами соціального захисту індивідуальних працівників [10, с. 7]. На першому ж засіданні була прийнята програма партії: “Мы галицки Русины, часть украинско-русского народа, що мавъ колись самостойность державну, водтакъ боровъ ся вьками за свои державно-полытични права, а ньколи не зръкае ся правъ народу самостойного, заявляемо, що остаточною метою нашихъ народныхъ змагань є дойти до того, щоби цълый украинско-руський народъ здобувъ собъ культурну, економічну и політичну самостойность та з’єднав ся зъ часомъ вь одноцілній національній організмі, вь якомъ бы загальнъ народу на свою загальну користь орудувавъ всьми своими справами: культурными, економычными и полытичными” [11, с. 1]. Отже, ідея політичної незалежності України була програмою-максимумом. А програмою-мінімум було досягнути якнайширшої національно-територіальної (політичної) автономії території, заселеної українцями в Австро-Угорщині.

Визнаючи центральний австрійський уряд, національно-демократична партія прагнула “до утворення з руських частей Галичини і Буковини одной національної провінції з окремою адміністрацією і окремим національним соймом” [12, с. 327].

Також було згадано і про українців в Росії. Нова партія бачила своє завдання в тому, щоб підтримувати і розвивати почуття національної єдності в українців двох імперій. “Будемо серед російських українців підтверджувати такі змагання, котрі ведуть до перетворення російської держави з абсолютної і централістичної в державу конституційно-федералістичну, оперту на автономії народностей” [12, с. 328].

Головним керівним органом партії був народний з’їзд, який відбувався щороку в грудні у Львові. Головним виконавчим органом партії був тісніший народний комітет, що складався з голови, якого вибирав народний з’їзд, і семи членів правління політичного товариства Народна Рада [13, арк. 13]. Н. Полонська-Василенко відзначала, що народний комітет керував усім політичним, господарським, соціальним, культурним життям Галичини [14, с. 30]. Б. Магміт стверджував, що не було ні жодної сфери українського життя, у якому б народний комітет не проявив себе з кращого боку [15, с. 11].

До складу народного комітету відразу увійшли Ю. Романчук, О. Борковський, В. Нагірний, Є. Озаркевич, І. Белей, О. Стефанович, О. Темницький, а після пленарного засідання І з’їзду партії його склад поповнили М. Грушевський, Є. Левицький, В. Охримович, К. Левицький, Д. Савчак й І. Франко, які були обрані до складу вужчого народного комітету як делегати з’їзду [16, с. 1]. До складу ширшого народного комітету входили представники вужчого Народного комітету, сеймові і парламентські депутати, редактори часописів, повітові організатори й 50 осіб, вибраних народним з’їздом [13, арк. 13].

На жаль, єдності в партії не було. Різниця в поглядах на партійну тактику спочатку спричинила вихід І. Франка, а потім і М. Грушевського з лав УНДП. Найбільше обурювало М. Грушевського порушення принципу беззастережної опозиції, що було притаманним для Ю. Романчука, як голови партії. “Коли при загальнім “безогляднім опозиційнім” курсі нашої політики всував ся привид угоди і спиняв хід політичної боротьби, задаровував наші національні домагання і мов дотик чарівниці полишав у повітрі всю політичну акцію на який час” [17, с. 6].

В інтересах загальноукраїнської політики треба було виробити єдину опозиційну тактику і за жодних умов не порушувати її. Але керівництво УНДП часто переривало опозиційний курс і встановлювало короточасні компроміси з урядовими чинниками. Ці компроміси переважно зазнавали краху. Схильність галицьких політиків до “опортунізму” М. Грушевський розцінював як прояв “неохоти до всякого політичного радикалізму і різкої опозиційності наслідком надій на можливу зміну “правительственной політики супротив українського народу” [17, с. 11].

Поєднання в програмі УНДП демократичних принципів з потребами українського національного розвитку, розпочата партією глибока інституціоналізація українського галицького суспільства зумовили її перетворення в масовий політичний рух та забезпечили УНДП лідерство в українському політичному житті [18, с. 11]. Реалізувати свої програмні завдання партія сподівалася шляхом поєднання масового народного руху й активної парламентської політики. Вже в перших програмних документах УНДП декларувала намір брати якнайактивнішу участь у виборах до представницьких органів влади всіх рівнів, а також зосередити зусилля на боротьбі за демократичне виборче право, яке б посилює роль українців на парламентській арені [19, с. 2].

Відразу ж після утворення, зусилля УНДП зосереджувалися на “народній організації” на місцях. “Суттєвим у роботі націонал-демократів, – відзначив О. Сухий, – була організація партійної роботи у повітах і УНДП фактично була першою з українських партій, яка створила осередки, що діяли на місцях, у повітових центрах і навіть селищах” [20, с. 43]. Кожен повіт мав очолити повітовий організатор, якому підпорядковувалися декілька організаторів-помічників та агенти допомоги, що опікувалися двома-трьома громадами [21, арк. 5]. Повітові організатори мали постійно контактувати з агентами, прагнути, щоб громадські уряди обіймали українські патріоти, щоб у кожній громаді була читальня “Просвіти”, позичкова каса та інше; збирати матеріали про різні зловживання та легально протидіяти їм, спостерігати за виборами тощо [22, с. 1–2].

Перевага надавалася методам роботи, які сприяли залученню до політичного життя народних мас – публічним зібранням, популярним часописам і брошурам, маніфестаціям [23, с. 1]. Народний комітет рекомендував вимагати на вічах поділу краю, запровадження української мови в адміністрації та шкільництві

Східної Галичини, надання місцевим селянам можливості викупувати землю польських власників та сплачувати за неї частинами тощо [21, арк. 5].

Щодо членства Ю. Романчука в інших українських партіях у досліджуваний період, слід навести основні пункти програми діяльності незалежної групи УНТП (Українська Народна Трудова Партія), членську посвідку якої він отримав 5 лютого 1923 року [24, арк. 3].

Основною метою УНТП вважала: згуртувати в своїх рядах український народ усіх земель та організуватися для праці на всіх ділянках національно-політичного, економічного і культурного життя. Програма партії складалась з семи розділів: “В політичних справах”, “В економічних справах”, “В справах суспільної опіки”, “В культурних справах”, “В справах суспільної господарки”, “Мова”, “В міжнародних справах” – кожен з яких мав ще декілька пунктів [24, арк. 1–2]. Програма наголошувала, що УНТП стоїть на становищі Соборної Української самостійної держави. Основою політичної думки УНТП, без огляду на обставини, була Українська Національна Держава, яку “здвигнув народ в часі всесвітньої війни власною волею і власною силою. Зasadничо і тактично реалізація тих стремлінь здійснюється всіма можливими способами з виключенням хоч би навіть переходового добровільного признання панування чужої нації на українській землі” [24, арк. 1–2].

Другий розділ програми передбачав рівний розподіл землі між безземельними і малоземельними хліборобами. Також УНТП зобов'язувалась піднести економічний і культурний рівень села, забезпечити восьмигодинний робочий день та соціальні гарантії пільговим категоріям населення. Освіта мала бути доступною для всіх громадян незалежно від віросповідання громадян. Щодо церкви передбачалась її повне самоуправління та знесення патронату.

Розділ “Суспільної господарки”, передбачав повну українізацію міст, розвиток промисловості і торгівлі.

Щодо мови, то УНТП зобов'язувала усіх своїх членів захищати права української мови від будь-яких порушень.

У міжнародних відносинах програма передбачала співпрацю з іншими народами, створення союзів з ними для подальшого захисту прав усіх народів світу [24, арк. 1-2].

Отже, політична кар'єра Ю. Романчука була невід'ємно пов'язана з національно-демократичною течією українського руху в Східній Галичині, репрезентованою спершу політичним товариством Народна Рада, а згодом і найвпливовішою серед українських політичних сил УНДП. Завдяки особистим якостям, працездатності, організаторському таланту й ґрунтовній освіті Ю. Романчук швидко утвердив свої позиції в керівних органах цієї партії, спершу як голова Народної Ради, згодом – як керівник народного комітету УНДП. Працюючи в керівництві УНДП, Ю. Романчук докладав чималих зусиль до розбудови партійної мережі й перетворення партії в масовий національно-демократичний рух.

#### Джерела та література

1. Шлемкевич М. Галичанство. Життя і мислі. К. 3 / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк – Торонто, 1956. – 120 с.
2. Дейчаківський І. Юліан Романчук / І. Дейчаківський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 71 с.
3. Аркуша О. Від “подоляків” до “ендемії” (еволюція польсько-українських взаємин на зламі XIX – XX ст.) / О. Аркуша // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 81 – 89.
4. Булачек В. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність / В. Булачек. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2011. – 176 с.
5. Центральний державний історичний архів України, м Львів (ЦДІАЛ України), ф. 664, оп. 1, спр. 2, 20 арк.
6. Нова партія руска // Діло. – 20 грудня 1899. – С. 1.
7. Расевич В. В. Українська національно-демократична партія (1899 – 1918): Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Расевич. – Львів, 1996. – 221 с.
8. Відозва // Діло. – 24 грудня 1899. – С. 1.
9. Народна програма // Діло. – 5 січня 1900. – С. 3.
10. Телешун С. О. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці XIX – на початку XX століття: Дис. канд. іст. наук: 07.00.05 / С. О. Телешун. – К.: 1996. – 179 с.
11. Народна програма // Діло. – 16 (28) грудня 1899. – С. 4.
12. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. З ілюстраціями на підставі споминів і документів / К. Левицький. – Львів, 1926. – Ч. 1. – 432 с.
13. ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 1415, 16 арк.
14. Полонська-Василєно Н. Історія України 1900 – 1923 рр. / Н. Полонська-Василєно. – К.: Наукова думка, 1991. – 136 с.
15. Добржанський О. Від Є. Гакмана до М. Василька. Українські депутати від Буковини в австрійській Державній Раді (1861 – 1918 рр.) / О. Добржанський // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 15. У 2-х ч. – Ч. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – С.57–66.
16. Наш шлях // Діло. – 15 (27) грудня 1899. – С. 1.
17. Грушевський М. Під нинішню хвилю // М. Грушевський. – Львів: В кн.: Наша політика, 1911.
18. Расевич В. В. Українська національно-демократична партія (1899 –1918): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / В. В. Расевич. – Львів, 1996 – 22 с.
19. Оголошенє // Діло. – 17 (30) вересня 1901. – С. 2.
20. Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.) / О. Сухий. – Львів: Каменяр, 1998. – 132 с.
21. ЦДІАЛ України, ф. 372, оп. 1, спр. 12, 37 арк.
22. Справозданє Народного Комітету // Діло. – 9 липня – 1 серпня 1901.
23. Наша народна тактика // Діло. – 30 січня 1901.
24. ЦДІАЛ України, ф. 382, оп. 1, спр. 8, 3 арк.

**Пылыпышин О. И. Юлиан Романчук как соучредитель и член украинских политических партий (1899-1923 гг.)**

В статье автор анализирует деятельность Ю. Романчука в процессах образования украинских политических партий; написания программных документов и уставов их деятельности, его роль в объединении национально-демократических политических течений Восточной Галиции в УНДП. Прослежены попытки политика изменить реакцию австрийского правительства и провластного польского большинства относительно деятельности украинских партий в Восточной Галиции и обеспечения украинскому фактору большего влияния на государственную политику Австро-Венгрии.

**Ключевые слова:** Юлиан Романчук, Восточная Галиция, Австро-Венгрия, политические партии, Народный Совет, УНДП (Украинская Национально-Демократическая Партия), УНТП (Украинская Народная Трудовая Партия).

**Pylypyshyn O. I. Yulian Romanchuk as a cofounder and member of the Ukrainian political parties (1899-1923)**

The article deals with the activities of Julian Romanchuk in the processes of foundation of the Ukrainian political parties; writing of position papers and party statutes; association of national and democratic political trends of Eastern Galicia in the Ukrainian National Democratic Party (UNDP). The politician's attempts to change the policy response of the Austrian government and the ruling majority of Poland concerning the activities of the Ukrainian parties of Eastern Galicia and guarantee to the Ukrainian factor greater influence on the public policy of Austro-Hungary are analyzed.

**Keywords:** Julian Romanchuk, Eastern Galicia, Austria-Hungary, political parties, National Council, the Ukrainian National Democratic Party (UNDP), the Ukrainian National Labour Party (UNLP).

УДК 94(477)"1917-1920"

В. О. Доценко

## ЄВРЕЙСЬКИЙ ПОГРОМНИЙ РУХ В УКРАЇНІ В 1917–1920 рр.

У статті розглядаються особливості єврейських погромів в Україні в період національної революції 1917-20-го років та діяльність єврейських громадських об'єднань, направлена на ліквідацію та подолання погромного руху. Єврейські жителі міст та містечок після погромів потребували негайної медичної і продовольчої допомоги. Це спричинило до появи серед національно-свідомого єврейства громадських об'єднань, які метою своєї діяльності визначали боротьбу з погромниками та відновлення соціально-економічного і культурного становища українського єврейства.

**Ключові слова:** погроми, антисемітизм, євреї, більшовики, денікінці, отаманищина.

В роки національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років українське єврейство пережило трагедію, яку можна порівняти лише з подіями Голокосту. Сучасні історики дають різну кількість загиблих та постраждалих від рук тогочасних антисемітів. Між тим причини, обставини і наслідки цих подій, на наш погляд залишаються малодослідженими. Трагедія українського єврейства залишилась в тіні Голокосту. В той же час можна провести паралелі і встановити тісні зв'язки між подіями української революції, громадянської війни, Голокостом та сучасними міжетнічними конфліктами. Вирішення складних міжнаціональних проблем в світі та Україні потребує від сучасного громадянського суспільства врахування історичного досвіду (часто і негативного) своїх попередників складного періоду національної революції 1917-1920 років. Тому метою статті є аналіз антисемітського погромного руху в Україні в період національно-визвольних змагань 1917-1920 років, з'ясування його причин, визначення ступеня участі у погромному русі представників різних протиставлених сил та представників різних соціальних груп.

Важливі роботи, які стосувалися єврейських погромів періоду громадянської війни та участі громадськості у подоланні їх наслідків з'явилися в 1920–30-х роках [1; 2; 3]. В 1930-ті роки тема погромів відходить на другий план, а згодом її місце займають злочини фашистів на окупованих радянських територіях, а на Заході історія Голокосту. Вивчення історії єврейських погромів відновилося в 1990-ті роки. Погромні сюжети можна знайти в дослідженнях Ю.В. Котляра, О. Козерода, В. Сергійчука [4; 5; 6; 7]. В роботах відомого вітчизняного історика В. Сергійчука висвітлюються питання єврейських погромів в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. [7; 8]. Автор вводить до наукового обігу велику кількість фактологічного матеріалу, що доводить факт залежності єврейських погромів від політики російських владних структур та соціально-економічної ситуації, яка склалась на території України в період першої та другої російських буржуазних революцій.

Питання організації єврейського національного військового руху в особі Союзу євреїв-воїнів Київського Військового округу в період Центральної Ради розглянули у своїй історичній розвідці В. Гриневич та Л. Гриневич [9]. Дослідники визначили причини створення єврейського військового Союзу та окреслили основні віхи його історії. В. Гриневич та Л. Гриневич називають Союз предтечею масового військового громадського руху українських євреїв зі створення загонів самооборони, які мали захистити містечкове єврейство від погромів 1917-20 років.

Однак у їх дослідженнях відсутні матеріали про участь погромному русі різних соціальних груп українського населення та військових формувань, які діяли на Україні в роки громадянської війни, ці питання